

Dede Korkut'ta Aile Kavramının Sosyal Genetiği Üzerine

Gencer Gençoğlu*

ORCID / 0000-0002-6690-1077

Öz

Aile toplumun en küçük yapıtaşlarındandır ve Türk hukuk sistemi olan töre içinde kendine has bir yere sahiptir. Bununla birlikte aile biyolojik ve psikolojik yönleri bulunan bir birimdir. Aile yapısında görülen düzen ve ailenin kutsallığı durumu, Türklerin ulusal ve kültürel

değerler sisteminden kaynaklanmaktadır. Dede Korkut Kitabı, Türklerin en önemli kültür miraslarından biri olan ve destandan halk hikâyeciliğine geçişin köprüsü olarak kabul edilen bir eser olarak, Türklerin hem sosyal hem kültürel hem de aile yaşantılarında önemli olan pek çok maddi ve manevi kültür malzemesi ya da bireysel aktarımı da içerisinde barındırmaktadır. Metin, bunu yaparken ailesel faktörlerin de devrede olduğu ve çözülmesi gereken sorunlar için de okuyucuya çoğu zaman farklı gelişme ve sonuçların anlatıldığı bir yol ortaya koyar. Kuşkusuz genel olarak metinlerde ortak özellikler ortaya konulmuş, olay akışı, kahramanların olay akışındaki tutumları, gelenek ve görenek algısı, olaylar karşısında izlenecek yol, tutum ve tavırların kimi istisnai durumlar dışında ortak tepkiler gördüğünün ve bunların her metinde tekrar

* Bayrampaşa Uğur Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğrt./Doktora Öğrencisi,
gencercer@hotmail.com

edildiğinin de farkındayız. Burada ailesel vaziyet devreye girmektedir. Örneğin; Deli Dumrul boyunda aile, zorda kalan oğluna canını vermek istemez. Bu açıdan Türk kültürünün en önemli miraslarından biri olarak kabul edilen Dede Korkut Kitabı'nın aile bireyleri arasındaki bağın ya da olumsuzlukların da anlatıldığı bir kitap olduğunu söylemek mümkündür. Eserde kadına ve çocuğa yönelik hitap ve davranışların kuruluş düzeni de kendisine yer bulmakta ve Eski Türk kültüründeki, aileye yaklaşım da davranışlar ekseninde incelenmektedir. Bunun için Dede Korkut Kitabı'nda yer alan anlatım çerçevesinde, aile motifi ve işlevleri tartışılmıştır. Bu yönüyle eserdeki sosyal hayat ve bu sosyal mekân içinde ailenin yeri, kuruluşu, aile için ya da kimi zaman ona karşı verilen mücadele ve aile bireylerinin özellikleri ve aralarındaki ilişkiler

makalenin temel konusunu teşkil etmektedir. Bu çalışmada Dede Korkut Kitabı esas alınarak, Dede Korkut ailesinin durumunu tahlil etmek için, geçirilen süreci inceleyerek aileye yönelik anlatı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kavramlar: *Dede Korkut, Aile yapısı, Kahraman*

Family Concept and Social Genetics in Dede Korkut

Gencer Gençoğlu**

ORCID / 0000-0002-6690-1077

Abstract

Family are the smallest building block of society and the family in customs of Turkish legal system has a unique understanding of law. Besides the family is a social unit that has biological and psychological aspects. Order dependence on family, conservation of family has arisen from Turk's national and cultural ethos. Presence of common qualities in texts shows that the flow of events, heroes, traditions and customs, the course lead upon the events, attitudes and behaviors are very

similar and repeated nearly in all texts. Here the familial situation comes into play. For example, the family in Deli Dumrul does not want to die for his son. The book itself, which consists of some narratives, is considered as a bridge between the epic and the folk romance tradition, one of the most important cultural heritages of the Turks. Moreover, it contains spiritual and material cultural objects, important for the social, cultural and parents life of the Turks. Dede Korkut text offers different clues us for the familial problems to be solved most of the time. It is possible to say that the Book of Dede Korkut, considering as one of the most important heritages of Turkish culture, is almost a book of family bonds. Moving from the thesis of Dede Korkut the testing parent motif and its functions is discussed within the twelve narratives in this paper. This article deals with the

---

** genccer@hotmail.com

system of addressing towards women and child in the light of the book of Dede Korkut. The approach to family in the old Turkish culture will be examined. This article focus on social life in Turkish epics and family's place in this life, stages of the family enterprise, hero's struggles for the family, characteristics of family members and relationship between family members. And this article deals with the system of adressing towards family in the light of the book of Dede Korkut and in the essay, we have tried to examine tried to examine the process that the family underwent in order to analyse the present situation of the family.

Keywords: *Dede Korkut, Family Structure, Hero*

Giriş

Türk kültüründe evlilik, aile ve akrabalık; doğum olayından itibaren soya dayalı bir değer verme ve değer görme hiyerarşisi üzerine kurulmuştur. Çünkü her doğum soyun devamı adına gerekli ve güç dayanışması açısından da oldukça önemlidir. Akrabalık topları içinde bir aile çemberi ve onun başında da bir baba figürü, Türk anlayışı ekseninde aile ve akrabalık kelimelerini tamamlayan yapıyı oluşturmaktadır. Hatta Dede Korkut da Bilgin Saydam'ın deyimiyle tüm Türk dünyasında çok iyi bilinen bir "Kültürel Ata" kişiliğidir.¹

Anthony Giddens'e göre akrabalık bağları ise bireyler arasında evlilik yoluyla ya da kan bağlarını

---

¹Bilgin Saydam, Deli Dumrul'un Bilinci, Metis Yayınları, İstanbul 1997, s. 15.

bağlayan soy dizileri yoluyla kurulan bir bağlamdır. Evlilik iki yetişkin birey arasındaki toplumsal olarak kabul edilen ve onaylanan bir cinsel birleşim olarak tanımlanabilir ve iki insan evlendiğinde birbirlerinin akrabası olurlar. Bununla beraber evlilik bağı daha geniş bir hısımlar dizgesini de birbirine bağlar. Kan akrabaları da evlilik yoluyla eşleşimin de hısımları olurlar.² Sahlins de akrabalığın müşterek var oluş ya da ortaklık olduğunu belirtmiştir.³

Bu tanımlara göre her şeyden önce akrabalık denilen müessesenin hepsi olmasa da aslı kan yoluyla bulaşır. Gönül bağı ve mülkiyet ilişkileri de, bu bulaşıcı durumun yan kollarını meydana

getirir. Akrabalık, homojenik bir biçimde diğer toplumsal ilişkilerden de etkilenir ya da bu biçimleri etkiler. Dede Korkut Kitabı'nda da göreceğimiz gibi, anneyi kurtarmak için çocuktan ve eşten vazgeçme eşiği, kız kardeşini istemeye gelen saygın Dede Korkut'u kovalama, sevdiği kızla evlenmek için, onu sevdiğinin öldüğüne inandırmak ve ona sahip olmak için de kanlı gömlek getirmek veya canını isteyen oğluna "can tatlı" diyen anne- baba zıtlığı gibi kimi örneklerle, genel mahiyette akrabalık; bir yabancıya akraba haline gelme ya da akrabanın bir yabancıya dönüşme sorunsallarını da zaman- mekân ekseni belirtmeksizin ortaya koyar. Michel Foucault da, Antik Yunan filozoflarından sıklıkla örnekler verdiği ve daha çok Antik Yunan ve Roma aile yaşantısını tartıştığı çalışmasında, meşru bir kadına sahip olmanın ve onun sayesinde

²Anthony Giddens, Sosyoloji, Yayınma Haz: Cemal Güzel, Çev: Zeynep Mercan, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2012, s. 246-247.

³Marshall Sahlins, Akrabalık Nedir, Ne Değildir, Çev. Asena Pala, Dipnot Yayınları, Ankara 2015, s. 12.

bir soy edinme yararının; tahammül etmeyi, doğacak çocukları gözetmeyi ve gereksinimleri karşılamayı, hastalık ve ölüm gibi sonuçları da göğüslemeyi gerektirdiğinden söz eder.⁴ Daha önce Sahlins'in sözünü ettiği "müşterek var oluş ya da ortaklık" temasından da hareketle denilebilir ki, meseleleri tolere edebilme kabiliyeti akrabalığın esas dayanaklarından birini oluşturur. Tolerasyon, akrabalıkta ya da akraba olma sürecinde bükülmeyi, merkez aile bireyleri ise hüküm verenler etkisiyle kırılmayı belirleyen başlıca faktörler olarak "akrabalık" metninde yer alırlar. Bronislaw Malinowski'ye göre de anne ve baba olmakla iki ayrı soydan gelen çocuk, ikili bir soyağacın çıkış noktasıdır. Bununla birlikte çocuk büyüdükçe

ebeveyn ilişkileri değişir ve toplumsal soy zinciri sisteminin çocuğa kabul ettirilmesi koşulu ortaya çıkar. Yani kendi akrabalık öğretisini kurması için çocuk da toplumu zorlayabilir. Eğitim evresinde gereçlerin ve mülkiyetin, bilgilerin ve ona bağlı geleneksel sanatın çocuğa aktarılması söz konusudur. (Dede Korkut Destan'ında bu durum isim alma, kız bakma, kadınların konumu, Kanlı Koca'nın ilini tutması için oğluna öğüdü ve hatta çocuksuz ailelerin han sofrasındaki yeri gibi gelenek ve bakışlarla açıklanabilir). Bu yönüyle çocuğun iki yanlı akrabalığı, akrabalığa ilişkin düşünlerin, şu veya bu ilkel psikolojiden ve toplumsal örgütten doğması şeklinde açıklanmaz. Akrabalık, malların, toplumsal saygınlığın ve

⁴Michel, Foucault, Cinselliğin Tarihi, Ayrıntı Yayınları, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul 2007, s. 426.

ayrıcalıkların geçişi sorununu çözecek tek olasılığı oluşturduğu ima edilir.⁵

Akrabalık ailemizden gelen “kan bağı” zerkinin yanında aslında bir aile- soy kalkanı olmakla birlikte; üreme, kalıtım, sosyal dayanışma ve miras gibi ekonomik işlevleri kendisine konu edinmiş insan + mülkiyet organizasyonudur.

Charles Darwin’e göre de insan + mülkiyet organizasyonu çeşitli özelliklerin taşınırılığıyla kurulur. Yani dikey akrabalık dediğimiz kalıtımsal akrabalık çeşidi genetik öğeleri kuşaktan kuşağa aktarmaya dayanır. Dede Korkut Hikâyelerinde de sıklıkla bahsi geçen gözü peklik, dövüşkenlik, dirençlilik, vücut kuvveti ya da iriliği, her türlü silah, hem sesli (vocal), hem de müziksel organlar

⁵Bronislaw Malinowski, İlkel Toplumlarla Cinsellik ve Baskı, Çev. H. Portakal, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1989, s. 190- 191.

hepsi bir eşeyce ya da öbürünce yeğlenme, aşkın ve kıskançlığın etkisi, sesteki, renkteki ya da biçimdeki güzelliğin değerlendirilmesi ile dolaylı olarak kazanılmıştır ve zihnin bu yetileri de beynin gelişimiyle alakalıdır.⁶ Yani akrabalıkların özellikleri irsi, gelişimi ise aklidir.

İnsanın kan bağı olan akrabaları olduğu gibi, kan bağı olmayan, örneğin evlendiği eşi ve onunla birlikte gelenlerle süregelen bir akrabalığı da olabilir. Nihayetinde kalıtım ve kültür “taşınabilir ve “gelişen” unsurlardır.

İşte “akrabalık” müessesesinin temelinde aslında “yalnızlığı bertaraf etme” içgüdüğü de yatmaktadır. Strauss bu kültür yolculuğunun her bir üyesinin kendi “trenine” sıkı sıkıya bağlı olduğundan ve daha doğuştan

⁶Charles Darwin, Seksüel Seçme, Çev. Öner Ünalın, Onur Yayınları, Ankara 1977, s. 535.

itibaren bizi çevreleyen her varlık ve nesnenin bu sistemi oluşturan referanslar aygıtıyla her birimizi donattığından söz eder.⁷

Vladimir Propp'a göre halk edebiyatında geçen "evlilik" temaları aynı zamanda etnografik bir konudur. Halk edebiyatında kendisine yer bulmuş evlilik anlatıları kendi açıklamalarını geçmişin düşüncelerinde ve dinsel- büyüsel pratiklerinde bulurlar. Yani kahramanların evliliklerini incelerken aynı zamanda insan toplumunun çeşitli aşamalarındaki var olmuş evlilik biçimlerini de incelemekteyiz. Örneğin damadın hangi aşamalardan geçtiği ve hangi insanlarla birlikte bir sınava tabi tutulduğu ve bu sınavın niteliğini bilirsek ancak o zaman folklorda

buna tekabül eden fenomeni tam olarak anlayabiliriz.⁸

Nihal Atsız da bu uzantıyı doğrular nitelikte bir tespitte bulunmakta ve Dede Korkut'un, Oğuzların içtimai hayatı hakkında bol bol malumat verdiğiinden ve Türklerin hukuki örflerinden, izdivaç adetlerinden harp usullerine kadar birçok konu hakkında çıkarım yapılabileceğinden söz etmektedir.⁹

Anlatıda Bayındır Han, Oğuzların iki boy birliğinden oluşturulan büyük boyun en üst yöneticisidir: Bu boylar, Arız/Aruz'un idarisindeki Taş Oğuzlar (Dış-Oğuzlar) ve Salur Kazan'ın idaresindeki İç-Oğuzlar'dır. Dede Korkut Destanı bu iki boya mensup kahramanların ya tekil

⁷Claude Levi- Strauss, *İrk, Tarih ve Kültür*, Çev. Haldun Bayrı vd., Metis Yayınları, İstanbul 2010, s. 73.

⁸ Vladimir Propp, *Folklor/ Teori ve Tarih*, Avesta Yayınları, Çev. Necdet Hasgül, Tolga Tanyel, 1998, İstanbul, s. 20

⁹ Nihal Atsız, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013, s. 175

olarak ya da akrabalarıyla birlikte veya onların yardımıyla yahut onlara karşı giriştikleri uğraş ve mücadeleleri konu almaktadır.

Bilindiği üzere Deli Dumrul boyunda metnin başkahramanı Azrail'e kafa tutar ancak onunla baş edemez. Daha sonra ise canının yalnızca yerine başka bir can bulursa bağışlanacağı söylenir. Hikâye bu kısımdan itibaren Maksimovich Jirmunskiy'nin deyişiyle bir Bizans hikâyesi olan Digenis Akrit'e çok benzemektedir.¹⁰ Digenis Akrit'te de, Deli Dumrul'da da ne anne ne de baba canını takas etmeye razı olur. Bunun üzerine Dumrul karısından helallik almaya hatta isterse başkasıyla da evlenebileceğini

söylemeye gitmişken, karısı kendisine canını verebileceğini söyler:

“Ne dersin ne soylarsın

Göz açuban gördüğüm

Gönül verip sevdiğim

Koç yiğidim şah yiğidim

Karşı yatan kara dağları

Senden sonra ben neylerim

Yaylar (yaylaya çıkar) olsam

benim mezarım olsun

Sovuk sovuk suların

İçer olsam benim kanım olsun

Altun akçan harcar olsam benim

kefenim olsun

Tavla tavla şahbaz atın

Biner olsam benim tabutum olsun

Senin ol muhannet (korkak) anan

baban

Bir canda ne var ki sana

kıyamamışlar

Arş tanık olsun kürsi tanık olsun

Yer tanık olsun gök tanık olsun

¹⁰Viktor Maksimovich Jirmunski, “Kitabı Korkud ve Oğuz Destanı Geleneği, Çev. İsmail Kaynak, Belleten, C. 25, S.100, 1961, s. 616.

Kadir Tanrı tanık olsun

*Benim canım senin canına kurban
olsun.”¹¹*

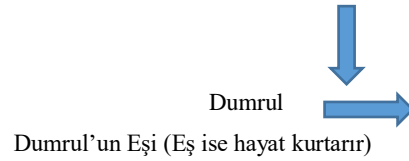
Nihad Sami Banarlı'ya göre bu durum, sadece hikâyede bir kadına bu sözleri söyletmek ve ailede fertlerin, anne ve babanın da üzerine yükselecek birbirleri için en büyük fedakârlığı yapacak seviyede olmaları gerektiğini belirtmek amacıyla okuyucuya aktarılmıştır.¹² Hâsılı, baba- anne sevgisi ikinci plana itilmiş, çekirdek ailenin somut varlığı, “ölümle” sınanmış ve sınındığı testten geçmiştir. Bu boyda aynı zamanda dikey akrabalık sistematığı de kırılmış olur. Çünkü baba oğluna canını vermezken, oğulun karısı bunu

¹¹Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut Hikâyeleri, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006, s. 141- 142.

¹²Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEB Yayınları, 1. Cilt, 1983, Ankara, s. 429.

yapmak için hiç tereddüt etmez. Ailenin ölümle sınanması, aynı zamanda sürmekte olan zamanın, ailenin belki de dönüşümü için de gelişkin bir yapıyı ortaya koymaktadır. Bu elbette bir ikilemdir. Zira benlik, ölüm korkusuyla ailenin önüne geçmektedir.

Baba, Anne (Anlatıda aileden bekleneni yapmazlar)

“Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı”nda, Deli Dumrul’un eşi, ideal eş ve annenin simgesidir. Burada “aile” eştir. “Eş”in yaptırımını ve fedasıyla kendisini belli eder. Aynı zamanda aile küçülür, “anne- baba” ikameti eş yanında ötelenir.

Bunun aksi bir durum “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı

Boy” da mevcuttur. Bu anlatıda kâfir Şökli Melik, Salur Kazan’ın otağını o olmadığı bir anda basar ve eşi Burla Hatun’u, Oğlu Han Uruz’u ve annesini de kaçıtır. Salur Kazan, bu durumu gördüğünde: “*Karıcık anam oturanda yeri kalmış /Oğlum Uruz ok atanda puta kalmış*”¹³ diyerek annesi ve oğlunun adını anmış, Şökli Melik’le yüzleştğinde ise ondan karısını ya da çocuğunu değil, sadece annesini bırakmasını istemiştir:

*“Bre Şökli Melik,
Dünlüğü altın ban evlerimi
götürmüşsün,
sana gölge olsun,
Ağır hazinemi, bol akçamu
getirmişsin,
sana harçlık olsun,
Kırk ince belli kızıyla Borla
Hatun'u getirmişsin,
sana tutsak olsun,*

*Kırk yiğidiyle oğlum Uruz'u
götürmüşsün,
kulun olsun!
Tavla tavla şahbaz atlarımı
götürmüşsün,
sana binit olsun!
Katar, katar develerimi
götürmüşsün,
sana yüklet olsun,
Yaşlı anamı götürmüşsün,
Bre kâfir, anamı ver bana!”*¹⁴

Anne- oğul ilişkileri Dede Korkut boylarında bize göre en itibarlı ilişkidir. Anlatının önemli bir kısmında anne ve oğul arasındaki konuşmalar, bu ikilinin birbirlerini zarar görmekten koruması üzerine verdikleri uğraşla bezelidir. Hatta bu kimi zaman Türk aile ve akrabalık yapısına uymayan bir şekilde seslenişlere de sebebiyet vermektedir. Örneğin yine aynı boyda kâfirin elinde tutsak olan

¹³ Orhan Şaik Gökyay, age, s. 54.

¹⁴Orhan Şaik Gökyay, age, s. 64- 65.

oğlunun canını kurtarmak ile namusu arasında bir tercihte kalan Burla Hatun, kâfirlerin ona divanlarında “sağrak sürdüreceğini” söyleyince, oğlu ona şiddetle babasının namusunu korumasını söylemiş ve annesinin böyle bir seçimle karşısına gelmesine çok sinirlenerek ana hakkının Tanrı hakkı olduğunu, eğer öyle olmasaydı onu öldüreceğini belirtmiştir:

*“Ağzın kurusun ana!
Dilin çürüsün ana!
Ana hakkı Tanrı hakkı olmasaydı,
Kalkıp yerimden doğrulaydım,
Yakanla boğazından tutaydım,
Kaba ökçem altına salaydım,
Ak yüzünü kara yere tepeydim,
Ağzınla burnundan kan
şorlayaydım,
Can tatlısını sana göstereydim,*

Bu ne sözdür?”¹⁵

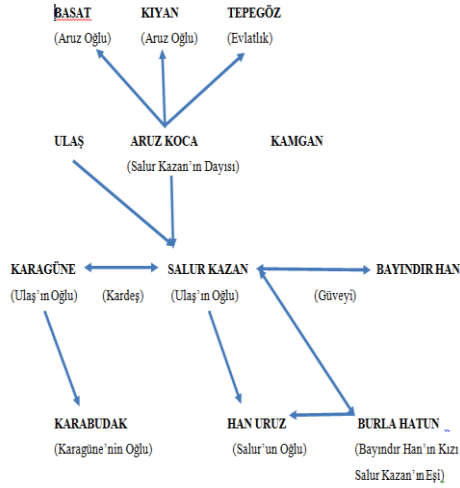
Han Uruz, annesinin ve babasının kendisinden daha önemli olduğunu ve asıl önemli olanın aile ve aile namusu olduğunu şu sözleriyle dile getirir:

*“...
Sen sağ ol, kadın ana!
Babam sağ olsun!
Bir benim gibi oğul bulunmaz mı olur?”¹⁶*

---

¹⁵Orhan Şaik Gökyay, age, s. 61.

¹⁶ Orhan Şaik Gökyay, age, s. 62.

Türk kültüründe ve dolayısıyla destan anlatımında pasif kadın modeli söz konusu değildir. Kadın, bilhassa “anne” sıfatıyla aileyi ayakta tutan, ailenin birlik ve dirliğini sağlayan, işleyişini düzenleyen bir konumdadır ya da yansıması bu şekilde olmuştur. Ancak Dede Korkut'ta dört türlü kadın tipinden söz edilirken, bunların yalnızca biri olumlu olarak lanse edilir, o da *ev yapandır*:

“Karılar dört türüdür;
Birisi ev yapan sulptur,

Birisi solduran soptur,
Birisi dolduran toptur,
Birisi evin dayağıdır,
Birisi nice söylersen bayağıdır...”

17

Dede Korkut hikâyelerinin hemen hemen hiçbirinde olumsuz anlamda sayılan özellikleri taşıyan kadınlara rastlanılmaz. Genellikle “evin dayanağı” olan kadınlarla karşılaşılır. Bu kadınlar erdemli ve soyludur, kocanın sığındığı eştir, kahramandır, evin namusudur ve elbette annedir. “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu”nda anlatılan kadın da; topuklarına kadar uzanan siyah saçlı, selvi boylu, kurulu yaya benzeyen çatma kaşlı, dar ağızlı, al yanaklı erkeğin bahtı ve evinin tahtıdır. Erkek, başı sıkışınca karısına sığınır. Kadın; evin direği, dayanağıdır:

¹⁷ Orhan Şaik Gökyay, age, s. 30.

“Beri gelsene, başım bahtı, evim
tahtı!

Evden çıkıp yürüyende selvi
boylum

Kurulu yaya benzer çatma kaşlım
İkiz badem sığmayan dar ağızlım
Güz elmasına benzer al yanaklım
Kadınım, direğim, dôleğim!”¹⁸

Boğaç Han hikâyesinin temelinde çocuksuzluk ve çocuk sahibi olma vakaları söz konusudur. Dede Korkut anlatısına göre saygı görmenin yolu “aile” olmaktan, bunun yolu ise “çocuk sahibi” olmaktan geçer. Hikâyenin ilerleyen kısımlarında “çocuk” olduğu için Dirse Han artık Oğuz Beyleri tarafından kabul görür. Esasında çocuk yoksa Dirse Han da yoktur, dışlanmış, saygınlığı da olmayacaktır. Bu yönüyle “dikey akrabalık” şematığının de önemi hikâyece vurgulanmaktadır:

“Hanlar hanı Han Bayındır yılda
bir kez toy edip Oğuz beylerini
konuklardı.

Yine toy edip attan aygır, deveden
buğra, koyundan koç kırdırmaştı.
Bir yere ak otak, bir yere kızıl
otak, bir yere kara otak
kurdurmuştu. Kimin ki oğlu, kızı
yok, kara otağa kondurun, kara
keçeyi altına düşeyin, kara koyun
yahnisinden önüne getirin, yerse
yesin, yemezse kalsın, gitsin,
demişti.”¹⁹

Çocuk o dönemde de aileyi tamamlayan en önemli faktör olarak görüldüğünden, Dirse Han bu sebep ve neticesi dışlanmışlık karşısında karısına çıkışır fakat sonunda yine eşinin sözünü dinler:

“Dirse Han, dişi ehlinin sözüyle
ulu toy eyledi, hacet diledi...”²⁰

¹⁸ Orhan Şaik Gökyay, age, s. 33.

¹⁹Orhan Şaik Gökyay, age, s. 32.

²⁰Orhan Şaik Gökyay, age, s. 35.

Carl Gustav Jung'un "anne arketipi"ne uygun olarak başta Boğaç Han anlatısında olduğu gibi; dışının sihirli bir otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki; gizli, saklı bir profile uygunluk mevcuttur.²¹ Anlatının bir diğer önemli vaka halkasında da görüleceği üzere anne tüm bu söylenen özellikleri karşılar. Anlatıdaki en önemli vaka, bir boğayı öldürerek "Boğaç Han" adını almış çocuğun, babası Dirse Han tarafından yerine geçeceği endişesiyle ölümcül bir şekilde yaralanması durumudur. Georges Bataille'e göre kötülük, yalnızca kötü yürekli insanın değil, bir bakıma iyinin de rüyası

²¹Carl Gustav Jung, Dört Arketip, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Metis Yayınları, İstanbul 2005, s. 22.

olmaktadır. Zira baba oğlunun yerine geçeceği sanısını tahayyül etmektedir. Ölüm ise bu tuhaf rüyanın aranan ve buyur edilen cezasıdır.²²

Babanın da kıskançlığı neticesinde oğluna kestiği ceza ölümdür. Burada, bilhassa bu hikâyede gördüğümüz gibi çocuk ile anne arasında somut olarak tanımına yine "annelik" diyebileceğimiz, içgüdüsel ve ilahi bir bağa şahit oluruz. Anne, oğlunu yaralı bir şekilde bulduğunda bu duruma çok üzülür ve bunu yapanlara öfke duyar. Bunun üzerine oğul, olayı annesine izah eder:

*"Beri gelsene, ak sütünü emdiğim,
kadınım anam!*

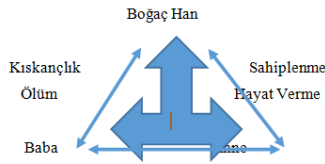
Ak pürçekli, izzetli canım anam!

...

²²Georges Bataille, Edebiyat ve Kötülük, Çev. Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, 2004, İstanbul, s. 20.

*Kargırsan babama kargı.
Bu suç, bu günah babamındır!”*²³
Anne önce oğlunun hayatını kurtarır, sonra da o hayatın devam etmesini sağlar.

Hikâyede baba “düşman” imge, anne ise “iyilik ve fedakârlık” imgesi olarak kendilerine yer bulur. Baba “iktidar”dır ve iktidar kendisine ortak istemez. Anne ise “koruyan ve iyileştiren” taraftır. Bu yönüyle oğul Boğaç Han, baba Dirse Han ve anne arasında sürekli bir hareket ve geçişkenlik söz konusudur.

Anlatıda Boğaç Han'ı babasının gözünden düşürüp, ölümcül bir şekilde yaralanmasına neden olan kırk namert, Boğaç

Han'ın yaşadığını duyunca, Dirse Han'ın onları sağ bırakmayacağını düşündüklerinden, Dirse Han'ı tutsak ederler. Bunun üzerine Dirse Han'ın hanımı, oğlu Boğaç Han'a:

*“Kırk yiğidini yanına alsana
Babanı o kırk namertten
kurtarsana, Yürü oğul, baban sana kıydıysa sen babana kıyma!”* diye seslenir.²⁴

Anne sözü son derece önemli olduğundan, oğul annesinin arzusunu kırmaz ve gidip babası Dirse Han'ı tutsaklıktan kurtarır. Dirse Han kendisini kurtarmaya gelenin oğlu olduğunu, onu ölü bildiği için anlamaz:

“...
*Senin de içinde aksakallı baban
varsa yiğit, desene bana
Savaşmadan, vuruşmadan
alıvereyim, dönsene geri!*

²³Orhan Şaik Gökyay, age, s. 43.

²⁴Orhan Şaik Gökyay, age, s. 45.

Benim için geldinse güzel yiğit,
oğlancığımlı öldürmüşüm,
Yiğit bana yazığı yok, dönsene
geri!”²⁵ diyerek oğluna yapmış
olduğu kötülüğün ve haksızlığın
pişmanlığını ve acısını dile getirir.
Dirse Han, kendisini kurtarmaya
gelen bu genç yiğidin oğlu
olduğunu anlayınca derhal oğluna
sarılır ve baba- oğul ağlaşırlar.
Baba bu yönüyle yaşanan olaylar
neticesinde dönüşüm yaşamıştır
ve “tek tip” bir çerçeveden
çıkarak, kıyıca bir yapıdan
yeniden yapıca “baba” vasfına geri
dönmüştür.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyu
biterken, annenin yaptıkları, daha
öncede olduğu gibi Dede
Korkut’un deyimiyle, “ana
hakkının Tanrı hakkı” olduğunu
bize aktarır: “Han kızı karşı gelip
Dirse Han ile oğlunu bir arada
gördü, Hak Taalaya şükür kıldı,

kurbanlar eyledi, açlar doyurdu,
sadakalar verdi, oğlunu bağrına
basıp gözlerini öptü.”²⁶

Annelerin babalara kıyasla çok
daha kucaklayıcı ve şefkat sahibi
olduğunu Dede Korkut metninin
birçok yerinde görmekteyiz.
“Salur Kazan’ın Tutsak olup Oğlu
Uruz’un Çıkarttığı Boy”da, tutsak
edilen Salur Kazan’ı görmek
isteyen Tekür’ün karısı ile Salur
Kazan arasında şöyle bir diyalog
geçer:

“Hatun gelip zindancıya
kapıyı açtırdı, çağırdı,

-Kazan Bey nedir halin?

Dirliğin yer altında mı hoştur?
Yoksa yer yüzünde mi hoştur?
Hem şimdi ne yersin, ne içersin ve
neye binersin?, dedi.

Kazan,

-Ölülerine aş verdiğin
vakit ellerinden alırım, hem

²⁵Orhan Şaik Gökyay, age, s. 48.

²⁶Orhan Şaik Gökyay, age, s. 47.

ölülerinizin yorgasına binerim,
kâhillerini yederim, dedi.

Tekürün karısı,

*-Dinin için Kazan Bey,
yedi yaşında bir kızcağzım
ölmüştür, kerem eyle ona binme,
dedi.*

Kazan,

*-Ölülerinizde ondan yorga
yoktur, hep ona binerim, dedi...”*

27

Kendisi de bir “baba” olan Salur Kazan, anlatıda da görüleceği üzere “annenin” ona inanmasından faydalanma yoluna gider. Yani anneyi ölmüş kızıyla ve diğer ölülerle sınar.

Yalnızca iki farklı din ya da toplum mensubu değil, “İç Oğuz” ve “Dış Oğuz” kavramlarından da anlaşılacağı üzere, bu iki kol da Dede Korkut’un akrabalık ve çatışma

durumunun bir başka özet şemasını oluşturmaktadır.

Örneğin Bay Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda, Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek, beşik kertmesidir. Birbirini tanımayan bu iki isim yıllar sonra bir avın ertesinde karşılaşırlar. Anlatının ilerleyen zamanlarında Bamsı Beyrek esir düşer ve tam on altı yıl esir hayatı yaşar. Banu Çiçek ise bu sürenin sonunda Bamsı Beyrek’e düşmanlık eden Yalancı Oğlu Yaltacuk’la evlenmek üzereyken Bamsı Beyrek çıkagelir ve tam da düğün günü Banu Çiçek’i geri alır. Ancak Bamsı Beyrek’in akraba ve aileler arasındaki düşmanlık rolü burada bitmez. Biz Beyrek adını “İç Oğuz’a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek’in Öldüğü Boy”da da görürüz. Bu boyda Kazan’ın dayısı Dış Oğuz’a mensup Aruz, Kazan’ın bahsettiği yağmaya İç Oğuzlarla birlikte katılmadıklarını

²⁷Orhan Şaik Gökyay, age, s. 214- 215.

göstererek Kazan'a düşman olur ve bunun neticesinde kendi damadı olan ve Kazan'a sadık olduğunu bildiği Beyrek'i dahi öldürür:

“- *Beyler, Beyrek de bizden kız almıştır, güveyimizdir, ama Kazan'ın ınağıdır, gelsin, bizi Kazan'la barıştırsın, deyelim, aldatalım, odamıza getirelim. Gelip bizi dinlerse hoş, dinlemezse ben sakalını tutayım, siz kılıç üşürün, paralayın, aradan Beyrek'i kaldıralım. Beyrek gidince ondan sonra Kazan'la işimiz hayır ola, dedi.*”²⁸

Biz Dede Korkut'ta bir diğer farklı çatışma biçimini “oğullar” üzerinden görürüz. Dede Korkut Destanı'nda anne- oğul ilişkileri, anne- kız ilişkilerinden çok daha belirgindir. Anne- kız ilişkilerinin belirgin olmadığı anlatılarda daha ziyade ağabey- kız kardeş

ilişkileri anlatının ekseninde yer alır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz anlatının kahramanlarından olan Bamsı Beyrek için Banı Çiçek'i istemeye gidecek olan Dede Korkut, Banı Çiçek'i ağabeyi Deli Karçar'dan isteyecektir. Ancak Dede Korkut, Deli Karçar'dan çekinmektedir:

“*Yarenler, mademki beni varsın dersiniz, gönderirsiniz, bilirsiniz ki Deli Karçar kız kardaşını dileyeni öldürür, bari Bayındır Han'ın tavlasından iki şahbaz yüğük at getirin, bir keçi başlı geçer aygırı, bir toklu başlı doru aygırı; ansızın kaçma kovma olursa birine bineyim, birisini yedeyim.*”²⁹

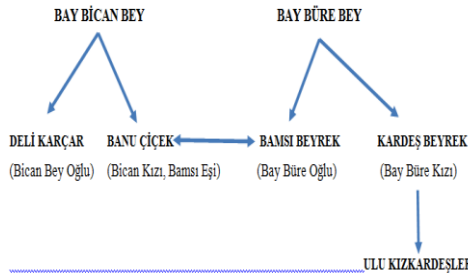
Anlatının ilerleyen kısmında Dede Korkut, Deli Karçar'ın kız kardeşi Banı Çiçek'i, Bamsı Beyrek'e

²⁸Orhan Şaik Gökyay, age, s. 231.

²⁹Orhan Şaik Gökyay, age, s. 79.

tıpkı Kan Turalı'nın yaptığı gibi "Tanrı'nın buyruğuyla, peygamberin kavliyle" ister.³⁰ Deli Karçar ise Dede Korkut'u kovalar, ona yetişip kılıcını kaldırdığında Dede Korkut'un bedduasıyla kılıç tutan eli havada asılı kalır. Bunun üzerine Dede'nin onu affetmesiyle kardeşini Bamsı Beyrek'e vermeye razı olur.³¹

Bir diğer ağabey- kız kardeş arasındaki bağı görebildiğimiz boy da, Kanlı Koca, soyunun devamı için oğlu Kan Turalı'yı evlendirmek ister:

³⁰Orhan Şaik Gökyay, age, s. 79- 80.

³¹Orhan Şaik Gökyay, age, s. 80.

"Yarenler, atam öldü, ben kaldım; yerini, yurdunu tuttum; yarınki gün ben ölürüm, oğlum kalır, bundan ötesi yoktur ki gözüm görürken oğul, gel, seni evereyim, dedi." ³²

Oğlunun istediği gibi bir gelin ise, Tırabuzan Tekürü'nün kızı Selcen'dir. Ancak Selcen'i almak için Kan Turalı'nın "üç canavar"ı yani "bir kağan arslanı, bir kara boğayı, bir de kara buğra"yı öldürmesi gerekmektedir. Burada dikkat çeken husus Kan Turalı'nın bir aile kurmak için bu üç canavarı yenmesi gerektiğidir. Fakat Kanlı Koca bu işin zorluğunu bildiğinden ve daha önce bu görevleri başaramayarak Tekür'ün emriyle başları kesilerek burca asılan Selcen'e talip olmuş otuz iki kişiden haberdar olduğundan, oğlunu bu görevlerden vazgeçirmeye çalışır

³²Orhan Şaik Gökyay, age, s. 144.

ve bunun için “ana- baba hakkıyla” seslenir:

“Oğul!
Sen varacak yerin,
Dolamaç dolamaç yolları

olur;

Atlı batıp çıkamaz,
Onun balçığı olur;
Ala yılan sökemez,
Onun ormanı olur,
Göğe omuz vuran,
Onun kalesi olur,
Göz dikip gönül alan,
Onun görklüsü olur;
Hay demeden baş getiren,
Onun celladı olur;
Omuzunda kalkan oynar,
Onun yayası olur;
Yavuz yerlere yeltendin,

gitme dönsene!

Ak sakallı babanı, karıcık
olmuş ananı buzlatmasana!”³³

Ancak Kan Turalı görevleri başarmak adına yola koyulur. Tekür’ün yanına varır ve “Tanrı’nın buyruğu, peygamberin kavliyle” kızını ister.³⁴

Meydana çıkarılan Kan Turalı’yı köşkünden gören Tekür’ün kızı Selcen Hatun onu çok beğenir ve yanındakilere onunla evlenmek istediğini söyler. Bu sırada boğayı alt eden Kan Turalı, Tekür’den kızını ister ancak kızın erkek kardeşi evvela aslanı da yenmesi gerektiğini söyleyerek Kan Turalı’ya karşı çıkar.³⁵ Yine bir uğraştan sonra aslanı da yenen Kan Turalı Tekür’den yine kızını ister. Tekür bu sefer teklifi kabul etmesine karşın, Selcen’in erkek kardeşi bu teklife yine karşı çıkar ve deveyi de yenmesi gerektiğini söyler.³⁶ Sonunda deveyi de yenen Kan Turalı Selcen’e kavuşur

³³Orhan Şaik Gökyay, age, s. 147.

³⁴Orhan Şaik Gökyay, age, s. 150.

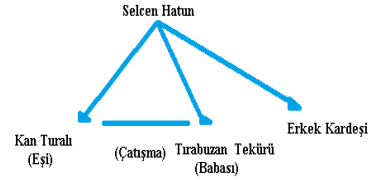
³⁵Orhan Şaik Gökyay, age, s. 152.

³⁶Orhan Şaik Gökyay, age, s. 153.

ancak Kan Turalı anne ve babasını görmeden gerdeğe girmek istemez. Tekür ise kızını verdiğine pişman olarak altı yüz kâfirle birlikte Kan Turalı'nın üzerine yürür. Selcen, Kan Turalı'nın yani eşinin yanında yer alır.

Bu anlatıda ağabey- kız kardeş ilişkisi ve psikolojik olarak sahiplenme dürtüsüne babanın da eklenmesinin yanında bir de Tekür'ün, Kan Turalı'nın üzerine yürüdüğü anlatıya dâhil olan Kan Turalı'nın anne ve babası var olan çatışma esnasında sadece Selcen'i gördüklerinde Kan Turalı'nın annesinin Selcen'e "bebeğinin" yani Kan Turalı'nın nerede olduğunu sorması başka bir "anne- oğul" ayrıntısını bize gösterir.³⁷ Annesi için Kan Turalı baş kesen, kılıç sallayan, altı yüz kâfir üzerine yürüyen bir yiğitten ziyade hala bir bebektir. Bu paradoksal bir anlatımdır.

Marshall Sahlins'ten aktarımla Emile Durkheim'e göre; dini inanç ya da toplumsal yapının bazı özellikleri bir çocuğu daha yakından ya da uzaktan, babasından çok annesine bağlı kılabilir.³⁸

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu'nda Uşun Koca, kendisiyle birlikte kâfirin üzerine akın eden oğlu Egrek'in kâfirin eline esir düşmesi sonucu büyük üzüntü yaşar. Kızı, gelini ve karısıyla birlikte yas tutar:

"Kara kan dağlardan haber ulaştı, kanlı kanlı sulardan haber geçti. Soylu Oğuz ellerine haber vardı. Uşun Koca'nın ak ban evi önünde yas koptu. Kara

³⁷Orhan Şaik Gökyay, age, s. 159.

³⁸Marshall Sahlins, age, s. 34.

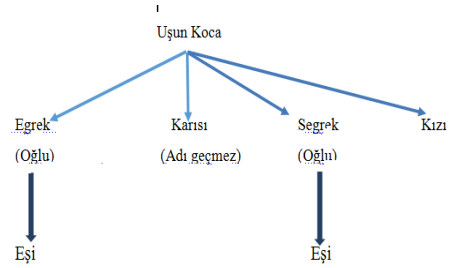
benzer kızı, gelini ak çıkardı, kara giydi. Uşun Koca oğul oğul deyü, akça yüzlü anasıyla ağlaştılar, buzlaştılar.”³⁹

Segrek uzun bir aradan sonra kardeşi Egrek’in tutsak olduğu haberini tamamen tesadüf eseri alır. Egrek’in tutsaklığını bitirmek ve onu kurtarmak için yola çıkacağını ise ilk olarak annesine söyler ve hatta denilebilir ki ondan izin alır:

“Kalkıp, ana, yerimden doğruldum,
Yelesi kara Kazılık atıma sıçrayıp bindim.
Çapraz yatan Ala Dağın eteğine vardım,
Soylu Oğuz ellerinde düğün dernek varmış oraya vardım!
Yemek içmek arasında,
Ak boz atlı bir ulak geldi.

Çok zamanmış, Egrek derler bir yiğit tutsakmış,
Kadir Tanrı yol vermiş, çıkmış gelmiş!

Büyük, küçük kalmadı, o yiğide karşı gitti,
Ana ben de varayım mı, ne dersin?”⁴⁰

Segrek kardeşini bulmak adına eşini de bırakarak yola çıkar. Eşi onu bekleyeceğini söyleyerek Segrek’e ne kadar bağlı olduğunu belli eder ancak gitmesine engel olamaz:

“Yiğidim ben sana bir yıl bakayım,
Bir yılda gelmezsen iki yıl bakayım,

³⁹Orhan Şaik Gökyay, age, s. 202.

⁴⁰Orhan Şaik Gökyay, age, s. 203.

*İki yılda gelmezsen üç dört yıl
bakayım,
Dört yılda gelmezsen beş yıl, altı
yıl bakayım!
Altı yol ayırdına çadır dikeyim,
Gelenden gidenden haber
sorayım,
Hayır getirene at, ton vereyim,
Kaftanlar giydireyim;
Kötü haber getirenin başını
keseyim;
Erkek sineği üzerime
kondurmayayım;
Murat ver, murat al, sonra git,
yiğidim!”⁴¹*

Burada eş, tıpkı diğer sözünü ettiğimiz boylarda olduğu gibi, Deli Dumrul’un eşi yahut Kan Turalı’nın eşi gibi: Ev yapan sulptur. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi Dede Korkut anlatısında dört türlü eşten söz edilmektedir. Ancak dikkat çeken husus, kadınlar hakkında birden fazla olumsuz tanım ve

karakterize ediliş söz konusuyken ve yalnızca bir olumlu çerçeve çizilmişken, hemen hemen tüm anlatılarda anne, eş yahut kız kardeş bu olumlu çerçeveye tasvir edilmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak şunu demek istiyoruz: Bir yolu uçaktan seyretmekle, yürüyerek kat etmek arasında farklı bir güç vardır diyor Walter Benjamin. Uçaktan bakan kişi alabildiğine geniş bir manzara ve uzayan bir düzlük görürken, yolu yürüyen; yolun neye hükmettiğini bilir. İşte Dede Korkut metni, o alabildiğine giden yol ve sonu olmayan bir düzlük gibi uzanırken, biz çalışmamızda “uçaktan” dikey bir bakışı değil, “yürüyerek” keşfedici, adımlayıcı ve şematik bir yolu tercih ettik. Aile kavramının Türk algısında ve elbette Dede Korkut metninde de daha en baştan beri süregelen

⁴¹Orhan Şaik Gökyay, age, s. 206.

kutsiyeti fakat aynı metindeki bu kavramın “insana dairliği” ve “git gelleri” de çalışmamızın adımlarını oluşturdu. Dede Korkut Destanı’nda yer alanlar, gerek kendi çıktıkları yolculuklarda gerekse o yolculuklara çıkanlara etkileriyle aile

kavramının ve akrabalık teminin çoğunlukla iyi yönlerini ancak zaman zaman eksikliklerini, ortaklık ve anlaşmazlıklarını psikolojik ve sosyolojik boyutlarıyla açıkça ortaya koymuşlardır. Kuşkusuz bu çalışma bunu göstermek adına yeterli değildir. Aile ve akrabalık, Türk toplum yapısınca aslında tek tek bireylerin algısındaki içselliğiyle her şeyin önünde gelen bir husus olarak Dede Korkut’ta da küçük fakat önemli örneklerini bize sunmuştur. Bizim çalışmamızdaki ulaşmak istediğimiz sonuç da işte tam olarak bu yalınlığı ve Dede Korkut’un bizi, ailevi

bağlılığımızı ya da ayrılığımızı anlatmaya çalışmaktır.

Kaynaklar

ATSIZ, Nihal, 2013, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yayınları,7. Baskı, İstanbul.

BANARLI, Nihad Sami, 1983, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEB Yayınları, 1. Cilt, Ankara.

BATAILLE, Georges, 2004, Edebiyat ve Kötülük, Çev. Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

DARWIN, Charles, 1977, Seksüel Seçme. Çev. Öner Ünalın, Onur Yayınları, Ankara.

FOUCAULT, Michel, 2007, Cinselliğin Tarihi, Ayrıntı Yayınları, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, 2. Baskı, İstanbul.

GIDDENS, Anthony, 2012, Sosyoloji, Yayın Haz: Cemal

Güzel, Çev. Zeynep Mercan, Kırmızı Yayınları, 1. Baskı.

Çev: H. Portakal, Kabalcı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

GÖKALP, Ziya, 1991, Türk Uygarlığı Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

PROPP, Vladimir, 1998, Folklor/ Teori ve Tarih, Çev. Necdet Hasgül, Tolga Tanyel, Avesta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

GÖKYAY, Orhan Şaik. 2006, Dede Korkut Hikâyeleri, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

SAHLINS, Marshall, 2015, Akrabalık Nedir, Ne Değildir?, Çev. Asena Pala, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

JIRMUNSKY, Viktor Maksimovich, 1961, “Kitabı Korkud ve Oğuz Destanı Geleneği, Çev. İsmail Kaynak, Belleten, C. 25, S.100, Ankara.

SAYDAM, Bilgin, 1997, Deli Dumrul’un Bilinci- “Türk- İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikoloji Denemesi”, Metis Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

JUNG, Carl Gustav, 2005, Dört Arketip, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

LEVI- STRAUSS, Claude, 2010, Irk, Tarih ve Kültür, Çev. Haldun Bayrı vd., Metis Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

MALINOWSKI, Bronislaw, 1989, İlkel Toplumlarda Cinsellik ve Baskı,